

Język jako nośnik kultury i interpretator świata – zagadnienia etnolingwistyki

Anna Kozłowska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

- 1 Poglądy Wilhelma von Humboldta i neohumboldtyzm XX w.
- 2 Hipoteza Sapira-Whorfa
- 3 Szkoła moskiewska – „jazykowa kartina mira”
- 4 Lubelska szkoła etnolingwistyczna

Nauka opisująca relacje języka i kultury

- 1 lingwistyka kulturowa
- 2 lingwistyka antropologiczna
- 3 etnolingwistyka
- 4 antropologia lingwistyczna

Prekursorzy tezy o obrazie świata utrwalonym w języku

1. Marcin Luter (1483–1546).

„[. . .] różne języki mają swoje specyficzne cechy w pojmowaniu świata.”

2. Johann Gottfried Herder (1744–1803).

„Każdy naród ma własny rezerwuar myśli, które się stały znakami, tym rezerwuarem jest jego język; [. . .] jest to skarbiec myśli całego narodu.”

Wilhelm von Humboldt i początki etnolingwistyki

„Język to twórczy organ myśli. [...] w każdym języku zawiera się swoisty sposób widzenia świata”.
(Wilhelm von Humboldt)

„Etnolingwistyczne” poglądy Humboldta

Język jako wyraz ducha narodu.

„ [. . .] budowa języków jest w gatunku ludzkim dlatego i o tyle różna, że i o ile jest różna swoistość umysłowa samych narodów.”
„Opanowanie języka obcego winno być zatem uzyskaniem nowego punktu widzenia w dotychczasowym widzeniu świata i w rzeczy samej jest nim do pewnego stopnia, gdyż każdy język zawiera całą siatkę pojęć i rodzaj wyobrażeń jakiejś części ludzkości.”

Przedstawiciele neohumboldtyzmu XX w.

1. Leo Weisgerber.

„Każdy język jest jakimś sposobem dojścia do świata; każda wspólnota językowa tworzona jest przez wspólny obraz świata zawarty w języku ojczystym.”

2. Helmut Gipper.

Językowy obraz świata w ujęciu Weisgerbera

JOS – „ogrom zjawisk natury duchowej, zawartych w każdym języku [. . .] ukazujących istnienie duchowego kosmosu, którego bytowanie (i funkcjonowanie) może być tak samo nie przewidziane – jak i brzemienne w skutki”; „cała, działająca w języku energia, przekształcająca świat materialny w świat duchowy przy współdziałaniu danej wspólnoty językowej”, „językowy byt (świat pośredni)” (Leo Weisgerber).

Edward Sapir i Benjamin Lee Whorf

Edward Sapir (1884–1939)

Benjamin Lee Whorf (1897–1941)

Hipoteza relatywizmu językowego Sapira-Whorfa

1. Język kształtuje sposób postrzegania świata właściwy mówiącej nim społeczności.
2. Wobec różnic między językami ludzie myślący w różnych językach rozmaicie postrzegają świat.

Różnice w postrzeganiu świata – przykłady z różnych języków świata

PRZYKŁAD 1.: kategoria określoności/nieokreśloności w języku angielskim.

PRZYKŁAD 2.: rozbudowany system czasów, aspektów i rodzaju czynności w języku angielskim.

PRZYKŁAD 3.: brak czasów gramatycznych w języku hebrajskim i chińskim.

Różnice w postrzeganiu świata – przykłady Whorfa z języka hopi

PRZYKŁAD 1.: kategoria rzeczownikowa 'okrągły' (np. *smutek*).

PRZYKŁAD 2.: kategoria czasownikowa asercji: sprawozdawczej, ekspektywnej, nomicznej (powinnościowej).

PRZYKŁAD 3.: liczba mnoga stosowana tylko w odniesieniu do tych przedmiotów, które tworzą obiektywny zbiór – *dziesięć kobiet*, ale **dziesięć dni*.

PRZYKŁAD 4.: brak kategorii i konstrukcji odnoszących się do czasu.

Kontrowersje wokół hipotezy relatywizmu

SKRAJNY RELATYWIZM – przekonanie o całkowitej wzajemnej nieprzystawalności poszczególnych obrazów świata, prowadzącej do niemożności dokonania przekładu i porozumienia między *etnosami*.

„Światy, w których żyją różne społeczeństwa, to światy odrębne, a nie po prostu ten sam świat, któremu przyklepiono różne etykiety.” (Edward Sapir)

Stanowisko Noama Chomsky'ego

UNIWERSALIZM – przekonanie o uniwersalnym charakterze podstawowych struktur gramatycznych.

„Ludzka wiedza ani rozumienie nie pochodzą z indukcji. [...] Doświadczenie wypełnia pewne opcje, które wrodzone struktury umysłu pozostawiają otwarte.” (Noam Chomsky)

Stanowisko Anny Wierzbickiej

UNIWERSALIZM *semantic primitives*;
RELATYWIZM ich konfiguracji obecnych w różnych językach.

Jurij D. Apresjan i badanie „naiwnego obrazu świata”

„NAIWNY” OBRAZ ŚWIATA –
schemat konceptualizacji leżący
u podstaw leksykalnych
i gramatycznych znaczeń danego
języka.

- „naiwna” fizyka
- „naiwna” geometria
- „naiwna” psychologia
- ...

Teoretyczne implikacje badań nad „naiwnym obrazem świata” (ujęcie Apresjana)

1. Wyodrębnienie schematu jednolitego opisu poszczególnych klas wyrazów.
2. Potrzeba poszukiwań zbioru podstawowych elementów semantycznych służących do opisu znaczeń.
3. Wydobywanie tych cech słownictwa, które są wspólne wielu językom.

Językowy obraz świata w ujęciu Jerzego Bartmińskiego

„Przez JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA rozumiem zawartą w języku interpretację rzeczywistości, którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy bądź utrwalone w samym języku, w jego formach gramatycznych, słownictwie, kliszowatych tekstach (np. przysłów), bądź to przez formy i teksty języka implikowane”.

Inne definicje JOS

„Językowy obraz świata chciałabym rozumieć jako strukturę pojęciową utrwaloną (zakrzepłą) w systemie danego języka, a więc jego właściwościach gramatycznych i leksykalnych (w znaczeniach wyrazów i ich łączliwości), realizującą się, jak wszystko w języku, za pomocą tekstów (wypowiedzi).” (Renata Grzegorzczak)

„Obraz świata to – w aspekcie genetycznym – odbicie doświadczenia poznawczego jakiejś społeczności, w aspekcie pragmatycznym – takie modelowanie świata, które umożliwia człowiekowi poruszanie się w nim. [...] Językowy obraz jest tylko częścią tak rozumianego obrazu świata i to częścią o specyficznym statusie. Jest to ta część obrazu świata, która przejawia się w danych językowych.” (Jolanta Maćkiewicz)

Nośniki JOS

- słownictwo – znaczenia i typowa łączliwość leksemów, układ znaczeń w obrębie pól leksykalnych
- gramatyka – kategorie morfologiczne; własności słowotwórcze leksemów;
- konotacje semantyczne (utrwalone w derywatach, frazeologizmach, metaforach zleksykalizowanych, przysłowiaach)
- *etymologia

Obraz świata utrwalony w języku a obraz świata przekazywany przez teksty.

Przykład: obraz kota w polszczyźnie

- WYGLĄD: niewielkość zwierzęcia (*co kot napłakał; kot – ‘zając’*) i jego części, np. głowy (*kocie łby*); ostrość pazurów (*kotew, kotwica*); błyszczące oczy (*kocie oczko; kocie oczy – typ makijażu*); miękkość sierści (*kotki – ‘bazie’; koty – ‘kłęby kurzu’*).
- CECHY: zwinność (*kocie ruchy; kot zawsze pada na cztery łapy*); głupota (*mieć kota – ‘być głupim’*); niezależność (*koty chodzą swoimi drogami*); wrzaskliwość, hałaśliwość (*kocia muzyka; kociokwik*); niedorostłość, niedojrzałość (*kot – ‘młody, niedoświadczony żołnierz/uczeń’; pierwsze koty za płoty*); nierzetelność, fałsz (*kocia wiara; żyć z kimś na kocią łapę; odwracać kota ogonem*); wrogość wobec psów (*żyć jak pies z kotem; drzeć z kimś koty*).
- WARTOŚCIOWANIE: raczej pozytywne (*koteczek – o bliskiej osobie; kotek, kotuś, kicia, kiciuś* itp.).

Dziękuję za uwagę :)

Temat następnego wykładu:
AKSJOLOGIA LINGWISTYCZNA.
Zapraszam!